

Balatonfüreden, ahol a szívbetegek szanatóriuma működik, különösen érdekes annak tükröződésében nézni a műveket, hogy alkotóik közül szinte mindenki küzdött valamilyen betegséggel. Kint süt a nap, úsznak a hattyúk a tavon, bent pedig, végignézve a kiállítást, csak arra tudunk jutni, biztos van valami elrendezettség abban, hogy a betegség bizonyos fázisaiban inkább felszabadítja az alkotó energiákat, hogy aztán azok a végén úgymint elemésződjenek. A művek pedig megtalálják a helyüket, ahol napsütés ide, betegség oda, ők már nyugodtan sugározhatnak.

Topor Tünde

A GYŰJTEMÉNY MINT METAFORA

Képek és elágazások a Levendel-gyűjteményben

A Levendel-lakás az 1980-as években

© Levendel

Sikuta Gusztáv: *Madár, é. n.*, olaj, vászon

Fotó: Bakos Ágnes

Több mint tíz éve, valamikor 2007. december 15. és 2008. január 28. között találkoztam először a Levendel-gyűjteménnyel, akkor állította ki ugyanis a Budapesti Történelmi Múzeum (amelyhez a Fővárosi Képtár is tartozik) a Levendel László halála után a családtól letétbe kapott anyagot. A kiállításban a róla készült portréfilmet is vetítették, máig emlékszem, mennyire felkavaró volt a történet, amit elmesélt, mert az látszott belőle, hogy ilyen egy igazi orvos. Aki itt maradt Magyarországon, és látszott rajta, mennyire megszenvedett azért a kis viccért, hogy azt mondhassa, ő itt, a tüdőbetegek és alkoholisták gondozásával tulajdonképpen a kalandot választotta.

Amikor kiderült, hogy Balatonfüreden a Vaszary Galériában is látható lesz a Levendel-gyűjtemény, vártam, mit fog jelenteni, de hát azóta rengeteg víz lefolyt a Dunán, volt nagy Ámos Imre-, Bálint Endre-, Ország Lili-kiállítás a Nemzeti Galériában, de azért jó, hogy néhány művüket – miket is? – újra meg lehet nézni. És az, hogy a helyszín pont Füred, ahol a szívkörház is van, külön jelentést ad majd a szintén egy szanatóriumban, a Korányiban összegyűlt képeknek.

Levendel László ugyanis tüdőgyógyász volt – ha optimistán viszonyulunk a dolgokhoz, akkor egy olyan korszakban, amikor a világnak ezen a részén, hatalmas munkával ugyan, de éppen sikerült felszámolni a tüdővést. Ha pesszimistán, akkor el lehet mesélni az életrajzát.

Hogy négygyerekes szegény zsidó családból szeretett volna orvos lenni, de a zsidótörvények miatt kitűnő érettségivel is csak boncszegéd lehetett, egyetemre nem mehetett. Aztán munkaszolgálat, bori tábor – erről a *Liget* folyóiratban ír majd: „Eleinte sötétedésig elláttam a dolgom. Az igazi orvosok egyre kevésbé bírták az egyhangú munkát, sorra kidőltek, alig vonszolták magukat. Gyertyafénynél is nyitottam a gennyes hólyagokat és keléseket, kötöztem a sebeket. A fiúk segítettek: vitték a csomagomat, számba adták az ételt, a legnagyobb vízhiányban is itattak. És nem sajnálatból, hanem érdekből, hogy képes legyek elvégezni a dolgomat.” Végül sikerült megszöknie, és a már felszabadult Szegeden beiratkozhatott az orvosi egyetemre.

Népi kollégista, és amellet az orvostól belügyminiszterré lett Zöld Sándor mellett dolgozik, aki 1951-ben máig tisztázatlan körülmények között, egész családja kiirtása után öngyilkos lett. Levendelt is kizárják ekkor a pártból és Hódmezővásárhely mellé, egy gyógyíthatatlan tébécéseknek fenntartott intézetbe helyezik, onnan kerül aztán 1952-ben a budakeszi Korányi Intézetbe, Böszörményi Miklós mellé. Böszörményi a magyar tüdőgyógyászat szintén nagy alakja, aki nemzetközi viszonylatban is úttörő szerepet játszott a tbc gyógyszeres kezelésének kidolgozásában, illetve a megelőzést szolgáló szűrővizsgálatok bevezetésében. A kiállítás egyik legnagyobb érdeme, hogy

nagyszerű kacskaringókat tesz. A kurátorok nemcsak képeket válogattak, hanem messziről indítanak, leírják azt a helyzetet, amelyben létrejöhetett egy ilyen speciális műegyüttes.

Nem tudom, más hogy van vele, de nekem eddig nem állt össze, hogy a tüdőbetegek kúrájával valami nem volt rendben. Hogy tényleg, mi is volt a haszna a sok jó levegőjű, napfényes, magaslati szanatóriumnak azonkívül, hogy nyilván jobb a jó levegőn lenni, mint a városban régen bűzben, ma szmogban? De a regények és a tüdőbetegek életrajzai mégsem arról szólnak, hogy a levegőváltás után mindenki (bárki) meggyógyult volna. A tüdőgümőkört, amit 1839-ben egy Schönlein nevű német orvos nevezett el tuberkulózisnak, csak lassan sikerült beazonosítani, és a működését sem volt egyszerű kiismerni. Sokára derült ki, hogy cseppfertőzéssel terjed, leginkább a nagy embersűrűséget produkáló helyeken (a legveszélyeztetettebbek a hordárok és az utcai árusok voltak). Hiába fedezte fel Robert Koch a fertőzést okozó mikrobaktériumot, nem vált elismert tényé, hogy az a kezeletlen tej útján terjed, szarvasmarháról emberre is. Sőt, akkoriban a gyógymód egyik legfontosabb eleme épp a tejkúra volt – örök mementóként a táplálkozási és egészségmegőrzési elméletek hívei számára.

Egyelőre azonban még csak ott tartunk, hogy a zsúfolt városokból, a rossz levegő elől a hegyekbe kell menekülni, olyan épületeket létrehozni, amelyekben megoldható a teljes átszellőztetés,

Bolmányi Ferenc: Ólomüveg kupola, 1969, Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézet

a csoportos napoztatás; a kiállításban errefelé is teszünk egy kis kitérőt, áttekintve, hogyan adaptálta ezt az egészségre vonatkozó, vagyis a szanatóriumok kialakításakor követett szempontrendszert a későbbiekben, főleg az első világháború után, a modern építészet.

Adott tehát egy magyar szanatórium, a Korányi, és a tüdőgümőkór leküzdésével párhuzamosan az intézet feladatkörének kiterjesztése a többi légzőszervi betegség gyógyítására, majd amikor Levendel László észreveszi az összefüggést a tüdőbetegségek és a szintén népbetegségnek számító alkoholizmus között, akkor arra is. Ő az, aki alkoholizmussal is küzdő betegeit nem a korszakban szokásos kényszerhánytatással kezeli, hanem külön részleget alakít ki nekik a Korányiban, sőt a szanatórium kertjében kis menedékházakat, sheltereket, majd a közeli falusi házakban olyan átmeneti saját lakrészt, amely megkönnyíti a visszatérést az önálló életvezetéshez.

Itt most nekünk kell kis kitérőt tennünk: a kiállítás magyarázó szövegeiből, illetve a kísérő kiadványból az derül ki, hogy Levendel László nem volt tipikus gyűjtő, a művek legnagyobb része ajándékként került hozzá. Ugyanakkor az egész anyagnak csak egy része van letétként a Fővárosi Képtár kezelésében, a többit még a család őrzi, az egész gyűjtemény újraindult, több szempontú kutatásban ez a kiállítás még csak az első eredmények közrebocsátását jelenti. Az egyik fontos pontosítás, ami már megtörtént, az az, hogy a műveket nemcsak Levendel László kapta, hanem felesége, a szintén a Korányiban dolgozó reumatológus Lakatos Mária. Az pedig, hogy az adott korszakban a Korányi Levendel-osztálya lassanként művészek menedékévé vált, úgy indult, hogy Lakatos Mária mellett dolgozott Kövesházi Ágnes, Kövesházi Kalmár Elza lánya, mozdulatművész, a *Lélegző tánc* című szobor modellje (lásd cikkünket

az *Artmagazin* 2013/1-es számában, Szikra Renáta, Vincze Gabriella: *Mozdulat-művészet*, 28–33. o.), és ő hozta a művészismeretségeket, az ő közbenjárására kerültek Levendelékhöz például a művészözvegyek. A másik vonalat Mezei Árpád jelentette, akit Levendel pszichológus munkatársként vett maga mellé akkor, amikor a pszichológia épp polgári áltudományként számított, oktatását is beszüntették. Amikor még volt pszichológiaoktatás. Mezei abban sem vehetett részt a numerus clausus miatt, úgyhogy ő tulajdonképpen autodidakta pszichológus és művészetfilozófus volt, aki az Európai Iskola egyik alapítójaként pont azokat a művészeket hozta össze Levendeléssel, akikkel azok is közös traumákat éltek át. Itt mindenképpen fontos szál a zsidóságot és a holokauszt, amiről ezekben az években a nyilvánosság előtt egyáltalán nem eshetett szó. Csak közvetlenül a háború után lehetett beszélni arról, mi is történt, utána az egyre

Bálint Endre: *Zöld madár*, 1977, olaj, vászon
Fotó: Bakos Ágnes

mélyebb és mélyebb rétegeket befagyasztó elfojtás következett. A Korányiban azonban az embereket nem két lábon járó tüdőként kezelték (ez volt Levendel egyik kedvenc mondása), hanem az orvos beszéltette őket, feltárta ezeket a rétegeket, mint ahogy az összes többit is, amely a betegség táptalaját jelentette akár fiziológiai, akár lélektani értelemben. Hogy mindez hogyan volt lehetséges, mi hozta a Korányi orvosait, köztük főleg Levendelék abba a tulajdonképpen kivételezett helyzetbe, hogy szinte külön szabályrendszer szerint működhettek, még szintén kikutatandó terület. Az azonban már az eddig feldolgozott Képzőművészeti Lektorátusi jegyzőkönyvekből is kiderül, hogy Levendel László intézménye képviselőként a szocializmusban is tudott meghatározó mecénási, megrendelői szerepet játszani, persze csak a korszak által megteremtett sajátos keretek között. 1961-ben például olyan kiállítást rendezett a Korányi-

ban, amelyet hivatalos kiállítóhely akkoriban nem engedhetett volna meg magának. Noha az 1957-es Tavasz Tárlaton már szerepeltek addig nyilvánosságot nem kapó művészek, a következő időszak jó ideig arról szólt, hogy a hivatalos művészetpolitika megkérdőjelezi a természetelviselést elvető, expresszív vagy egyenesen nonfiguratív műveknek még a létjogosultságát is. Mezei Árpád korai művészetpszichológiai eszmefuttatásai a korban szokatlanul érdekesek lehettek, olyan összefüggéseket kutattak, amiket Hamvas Bélán kívül mások nemigen. Az 1961-es kiállítás a betegség és a művészi alkotómunka közötti átjárásokat igyekezett bemutatni a Korányi Intézetben valaha ápoló alkotók művein keresztül, mintegy orvosi segédanyagként, így ugyanis nem kellett zsűriztetni a beválogatott darabokat. De Levendel László kihasználva azt a lehetőséget, hogy az intézmények pályázhattak képzőművészeti alkotásokra, több megrendelést

is kijárt addigra jórészt már barátaivá vált művész betegeinek, így került a Korányiba Jakovits József egy szobra, Bálint Endre Vajda-emléktáblája (amelynél a mozaik kirakásában Granasztói Szilvia is segédkezett), vagy ott a Bolmányi Ferenc által tervezett ólomüveg kupola, amely eredeti helyén ma is megtekinthető. Ez utóbbit a kiállításon egy installáció képviseli (B. Nagy Anikó más kiállításaihoz hasonlóan itt is rengeteg látványötletet visz a rendezésbe), a terveit érintő, a lektorátus által kért módosításokról pedig a kísérő kiadványban lehet olvasni, akárcsak a Levendel László által megrendelt többi műalkotásról, vagy arról, milyen változtatási javaslatokat tettek az úgynevezett szaklektorok az egyes szobrokkal kapcsolatban. A jegyzőkönyvekből kiderülő konfliktusok közül az egyik:
...Jakovits *Napórája* kisebb módosításokkal, de kivitelezésre került. A zsűri a plasztika álló lábait, szerkezeti szerepüknek megfelelően

LEVENDEL-LAKATOS-GYŰJTEMÉNY

Tulajdonképpen ez is lehetne a hivatalos név, hiszen az ugyancsak orvos és ugyanott, a Korányiban légzésterápiával foglalkozó feleség által legalább ugyanannyi, ha nem több mű került a gyűjteménybe. Lakatos Mária Lichtmann Máriaként született, a felsőgödi Duna-parton ismerkedett össze a két évvel idősebb Levendel Lászlóval, akivel 1941 júniusában, érettségi után azonnal össze is házasodtak. Az év októberétől férje munkaszolgálatos, rövid eltávazásokat kap csak. Első gyermekük, Júlia 1944. március 23-án születik, a legnehezebb időkben. 1947-ben megszületik második gyermekük, Ádám. Mária 1950-ben doktorál, katonatorvosi álláshoz jut. 1952-ben, amikor Levendel állást kap a Korányiban, Budapestre költöznek, katonai szolgálati lakásba. Mária az ORFI-ba kerül. 1954-ben sikerül leszerelnie, onnantól ő is a Korányiban dolgozik. Férjével közös könyvük, a *Légzésrehabilitáció* – kívánságára – Bálint Endre borítótervével jelenik meg 1976-ban. A kötetet Kövesházi Ágnes emlékének ajánlják.

Levendel László és Lakatos Mária az 1960-as években
© Levendel

Ország Lili: *Fekete cipők*, 1955, olaj, vászon
Fotó: Bakos Ágnes

vastagítani javasolta. Ujváry Béla itt is megfogalmazta kifogásait a kompozícióval kapcsolatban, a formát túl komplikáltak, a kiviteli költségeket pedig az óra léptékéhez viszonyítva túl magasnak tartotta. 1962. április 8-án Jakovits József levélben reagált a zsűri javaslataira: „A lábvégződések eredeti állapotukban a szobor dinamikáját segítették, az átalakítás elvette a mű harmóniáját, ami nekem és a szobornak feltétlenül szükséges. Tehát feltétlenül más anyagba kívánkozok, eredetileg öntöttvasra gondoltam, ez nem kivitelezhető, vöröslémez-ből kalapálnám ki.” Végül műköből öntötték ki a *Napórárt*, így legalább van Jakovits Józseftől egyetlen köztéri alkotásunk, amely máig ott áll a Korányi kertjében.

Levendel más szobrászoktól is próbált művet rendelni, például Földes Lenkétől, akinek *Kuporgó* című szobra Anna Margittól került a gyűjteménybe – ez új információ, ami a megnyitó helyzetnek köszönhető, akkor ismert rá ugyanis a műre Anna Margit fia. Más különlegesség is felbukkan a kiállításon, például egy

kis Mokry-Mészáros Dezső-festmény, és éppen az ilyen daraboknál derül ki, mennyi fejtetlen szála lehet még annak a szövedéknek, aminek a színét alkotják a kiállított művek, a visszáján pedig ott húzódnak az egyes tárgyak történetei és azok a művészsorsok, amelyek nem véletlenül fonódtak össze pont egy orvos által létrehozott menedékben. Amibe egyébként nemcsak azok tartoztak, akiknek a sorsa amúgy is szorosan kapcsolódott egymáshoz, mint például a Rottenbiller utca lakói és holdudvaruk, hanem magából a gyűjteményből rajzolódik ki egy olyan virtuális hálózat, ami az értékeit ilyen segítségekkel, ilyen szélárnyékokban meghúzódva tudta továbbörökíteni. Nem csak a pszichológia oktatása szűnt meg, de a művészettörténet-oktatás sem volt kedvezményezett helyzetben ezekben az időkben. Érdekes látni, hogy a Levendel-gyűjtemény tulajdonképpen hogyan mutatja meg a magyar művészetnek azt a rétegét, amely éppen ezekben az években kezd kanonizálódni, vagy legalábbis kezdenek számára lét-

jogosultságot követelni, például Németh Lajos az úgynevezett *Új Írás*-vitában. Nem tudjuk még persze, hogy magában a gyűjteményben milyenek voltak az arányok, és mennyire vág egybe a válogatás miatt a kiállított anyag az azóta kialakult kánonnal, de mindenképpen fantasztikus, és további kutatásra érdemes képződménnyel van dolgunk. Gedő Ilka képe jeleníti meg a legmetaforikusabban, mi is történt valójában, hogyan nőttek be a közös traumák virágai azokat a falakat, ahonnan egy kis fényt, vizet, nevezzük bárminek, az életben maradáshoz szükséges segítséget kapták.

Menedék a tudószanatóriumban
– Dr. Levendel László gyűjteménye.
A balatonfüredi Vaszary Galéria és a BTM Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár közös kiállítása.
Vaszary Galéria, Balatonfüred,
2018. július 1-ig.

BALÁZS JÁNOS

A Kálmán Maklár Fine Arts adatokat gyűjt Balázs János műveiről, melyet életmű-katalógus formájában fog publikálni. Kérjük minden közgyűjtemény és magángyűjtő segítségét eddig publikálatlan dokumentumok és művek felkutatásában. Lépjen kapcsolatba a kiadóval a következő e-mailen: kmfgallery@gmail.com

Kálmán Maklár Fine Arts

Modern & Contemporary Gallery + Fine Art Publishing
www.kalmanmaklaryfinearts.com | +36 30 492 2862